

शुक्लाफाँटा नगरपालिका

स्थानीय राजपत्र

खण्ड: ६

संख्या: ४

मिति: २०७९/०९/०९ गते

भाग-२

लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण मार्गदर्शन, २०७९

परिच्छेद-१

प्रारम्भिक

१.१ प्रस्तावना

नेपालको संविधान २०७२ मा राज्यका निर्देशक सिद्धान्त, नीति तथा दायित्व (भाग ४) मा सामाजिक र सांस्कृतिक रूपान्तरण सम्बन्धि नीति र सामाजिक न्याय र समावेशीकरण सम्बन्धि नीति लगायतका नीतिहरूको व्यवस्था गरिएको छ । नेपाल संविधान २०७२ मा राष्ट्रिय महिला आयोग, राष्ट्रिय दलित आयोग, राष्ट्रिय समावेशी आयोग, आदिवासी जनजाति आयोग, मधेशी आयोग, थारु आयोग, मुस्लिम आयोग आदि संवैधानिक आयोगहरूको व्यवस्था गरी लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणको प्रवर्द्धनका लागि आवश्यक संवैधानिक संरचनाको व्यवस्था गरिएको छ ।

शुक्लाफाँटा नगरपालिकाले रोजगारमूखी समावेशी विकास कार्यक्रम, पिछडिएका जातिय समुदाय तथा भौगोलिक क्षेत्रको विकासलाई नीति तथा कार्यक्रम

मार्फत विशेष प्राथमिकता दिदै आएको छ । महिला, बालबालिका, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा असहाय वर्गको हितलाई लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण नीति, २०७७ तथा प्रत्येक वर्षको वार्षिक नीति तथा कार्यक्रममा समावेश गरेको छ । नगरपालिकाले सुरक्षित मातृत्व र आधारभुत स्वास्थ्य सेवामा पहुच, पोषणको अवस्थामा सुधार, सफा टोल, गुणस्तरिय आधारभुत शिक्षा तथा स्वास्थ्य सेवा, दण्डरहित शिक्षा र लक्षित वर्गको हितलाई समृद्ध शुक्लाफाँटाको आधारका रूपमा लिएको छ ।

शुक्लाफाँटा नगरपालिकाले बहुजातीय, बहुभाषिक, बहुसांस्कृतिक तथा भौगोलिक विविधता युक्त विशेषतालाई आत्मसात गर्दै वर्गीय, जातीय, लैङ्गिक विभेद र सबै प्रकारका जातीय छुवाछुतको अन्त्य गरी न्यायपूर्ण समाज स्थापना गर्न लैङ्गिक समानता, समावेशी र सहभागितामूलक सिद्धान्तका आधारमा समतामूलक नगरपालिकाको निर्माण गर्ने सङ्कल्प गरेको छ । नगरपालिकाद्वारा सम्पादन गरिने सम्पूर्ण क्रियाकलापहरूलाई लैङ्गिक मैत्री र समावेशीकरणको अवधारणा अनुरूप सम्पादन गर्नको लागि स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को परिच्छेद १५ को दफा १०२ को अधिकार प्रयोग गरी **आठौँ नगर सभा**बाट लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण नीति, २०७७ समेत पारित गरी सकेको छ । सोही नीतिको आधारमा यस नगरपालिकाद्वारा सञ्चालित गरिने सम्पूर्ण क्रियाकलापहरू मार्फत लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणको मुद्दालाई सम्बोधन गर्ने उद्देश्यले लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण मार्गदर्शन, २०७८ बनाउनु आवश्यक परेकोले यो मार्गदर्शन बनाई लागु गरेको छ ।

१.२ संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ

क) यस मार्गदर्शनको नाम “लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण मार्गदर्शन, २०७९” रहेको छ ।

ख) यो मार्गदर्शन नगरपालिका बाट स्वीकृत भएको मिति देखि लागु हुनेछ ।

१.३ परिभाषा

विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस मार्गदर्शनमा,

क) “मार्गदर्शन” भन्नाले **लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण मार्गदर्शन**, २०७९ सम्झनु पर्दछ ।

ख) “नगरपालिका” भन्नाले शुक्लाफाँटा नगरपालिकालाई सम्झनु पर्दछ ।

ग) “लैङ्गिक” भन्नाले समाज निर्मित पुरुष, महिला र तेस्रो लिङ्गीको भुमिका एवं पहिचानका साथै उनीहरू बिचको सम्बन्धलाई सम्झनु पर्दछ ।

घ) “विपन्न” भन्नाले नेपाल जिवन स्तर सर्वेक्षण २०६६/६७ मा गरिएको परिभाषा अनुसार औषत प्रति व्यक्ति प्रतिदिन २२२० क्यालोरी बराबर भन्दा कम खाद्य पदार्थको उपभोग गर्ने घर परिवार एवं व्यक्तिलाई सम्झनुपर्दछ ।

ङ) “वञ्चित समुह” भन्नाले परम्परागत रूपमा लामो समय देखि जातीय, आर्थिक, लैङ्गिक, अपाङ्गता, यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसङ्ख्यक एवं भौगोलिक कारणहरूले गर्दा पछि परेका महिला, दलित, आदिवासी जनजाती, मधेशी, मुस्लिम, अपाङ्ग, जेष्ठ नागरिक सम्झनु पर्दछ ।

च) “जोखिममा परेका समुह” भन्नाले सामान्य तथा जनताको तुलनामा विपन्नता एवं सामाजिक वञ्चितीकरणको कारण बढी जोखिम व्यहोर्ने अल्पसङ्ख्यक जनजाती, बसाई सराई गरेका, शारीरिक अपाङ्गता भएका, घरबार विहीन, दुर्व्यवहार खेपेका वा एक्लिएका (Isolated) जेष्ठ नागरिक एवं बालबालिकालाई सम्झनु पर्दछ ।

छ) “लैङ्गिक समता” भन्नाले अवसर र न्याय बाट वञ्चित महिला वा पुरुषलाई अवसर दिएर समतामूलक स्थितिको निर्माण गर्न गरिने विशेष प्रयासलाई सम्झनुपर्दछ । लैङ्गिक समानता हासिल गर्ने प्रक्रियाले महिला र पुरुष बिच तथा विभिन्न सामाजिक

समुहका मानिसहरु बिच समान स्तर कायम राख्न उनीहरुको विविधतालाई सम्मान गर्दै मुल्यमान्यता, प्रवृत्ति र धारणालाई परिवर्तन गर्ने कुरालाई इङ्गित गर्दछ ।

ज) “लैङ्गिक समानता” भन्नाले महिला र पुरुष बिच सबै क्षेत्र र तहमा समान अवसर र समान लाभ हासिल गर्ने अवस्थालाई सम्झनु पर्दछ ।

झ) “लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण” भन्नाले महिला तथा पुरुष विभिन्न सामाजिक समुहहरु बिचको असमान शक्ति सम्बन्धहरुलाई पुनः सन्तुलित गर्न तथा हरेक प्रकारका सामाजिक पहिचान भएका व्यक्तिहरुका लागी समान अधिकार, अवसर एवं सम्मान सुनिश्चित गर्नका लागी आवश्यक कदम चाल्नुपर्ने विषयलाई सम्झनुपर्छ ।

ञ) “मुल प्रवाहीकरण” भन्नाले पुर्वाधार विकास प्रणाली (Infrastructure Development System) सँग सम्बन्धित नीतिहरु, संस्थागत प्रक्रिया, कामको वातावरण एवं संस्कृति, कार्यक्रम र बजेट तर्जुमा, सेवा प्रवाह, अनुगमन तथा मुल्याङ्कन र अनुसन्धान कार्यमा मविबसका समस्याहरुको पहिचान एवं सम्बोधनलाई सम्झनुपर्छ ।

ट) “लैङ्गिक प्रभाव विश्लेषण” भन्नाले नीति तथा अभ्यासहरु को परिक्षण गरेर कुनै पनि कार्यक्रम तथा आयोजना बाट महिला एवं पुरुष कत्तिको लाभान्वित भएका छन् भन्ने अवस्थाको विश्लेषण गर्ने कार्यलाई सम्झनु पर्छ ।

ठ) “सामाजिक वञ्चितीकरण” भन्नाले परम्परा देखि चलि आएका मान्यता बमोजिम लिङ्ग, जातजाती वा धर्म आदि विभेदका कारणले सुविधाबाट वञ्चित भएको अवस्थालाई सम्झनुपर्छ ।

ड) “सामाजिक समावेशीकरण” भन्नाले अवसर तथा श्रोत साधन उपभोग गर्नबाट वञ्चित भई जोखिममा परेका र स्तरयुक्त आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक जिवनयापन गर्न वञ्चित भई गरिबी तथा सामाजिक रूपमा वञ्चितीकरणमा परेका

समुहहरूलाई निर्णय प्रक्रियामा सहभागी गराई उपलब्ध अवसर, श्रोत साधन, सेवा तथा आधारभूत अधिकार उपभोग गर्ने कुराको सुनिश्चिततालाई सम्झनुपर्छ ।

ढ) “सशक्तीकरण” भन्नाले विकासका अवसरहरूबाट वञ्चित, श्रोत र साधनमा पहुँच तथा नियन्त्रणमा पछाडि परेका अशक्त वा कमजोर वर्गलाई सबल बनाउने कार्यलाई सम्झनुपर्छ ।

ण) “लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट” भन्नाले नगरपालिकाका योजना, कार्यक्रम एवं बजेट तर्जुमालाई लैङ्गिक उत्तरदायी बनाउने प्रक्रियालाई सम्झनुपर्छ ।

त) “सार्वजनिक परीक्षण” भन्नाले वित्तिय सुचना सहितको कार्यक्रम प्रकाशित गरेर सेवाग्राही तथा सरोकारवालाहरू प्रति सेवा प्रदायकको जवाफदेहिता र पारदर्शिता कायम गर्दै सुशासन अभिवृद्धि गर्ने उद्देश्यले अपनाईने विधिलाई सम्झनुपर्छ ।

थ) “सामाजिक परीक्षण” भन्नाले कुनै सघ संस्था द्वारा सञ्चालित कार्यक्रमको सामाजिक, आर्थिक तथा वातावरणीय लाभ एवं मापदण्डहरूको लेखाजोखा सहित सामाजिक रूपमा प्रदर्शन गर्ने प्रक्रियालाई सम्झनुपर्छ ।

द) “खण्डीकृत तथ्याङ्क” भन्नाले महिला तथा पुरुष जातीय अल्पसंख्यक समुह, अपाङ्गता भएका एच.आई.भी. सङ्क्रमित व्यक्ति तथा अन्य वञ्चित समुहहरूको खण्डीकृत विवरण तथा तथ्याङ्कहरूलाई सम्झनुपर्छ ।

ध) “गरिबी नक्साङ्कन” भन्नाले कुनै एउटा निश्चित भू-भागमा बसोबास गर्ने घरपरिवारको गरिबी र असमानताको स्थान केन्द्रित विवरण बारे थाहा पाउन प्रयोग गर्ने विधिलाई सम्झनु पर्छ ।

न) “सामाजिक नक्साङ्कन” भन्नाले आयोजना भित्र रहेका घरपरिवारको सामाजिक तथा आर्थिक अवस्थसँग सम्बन्धित पूर्व निर्धारित सुचकांकहरूको प्रयोग गरी घरपरिवारहरूको पहिचान गर्ने विधीलाई सम्झनु पर्छ ।

१.४ मार्गदर्शनको उद्देश्य

मार्गदर्शनको उद्देश्य नगरपालिकाको लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण नीति २०७७ अनुरूप यस मार्गदर्शनले नगरपालिका अन्तर्गत सञ्चालित आयोजनाहरूमा लैससास सँग सम्बन्धित क्रियाकलापहरूलाई एकीकृत रूपमा कार्यान्वयन गर्नका लागि आवश्यक मार्गदर्शन गर्नु यसको मुख्य उद्देश्य रहेको छ । यस मार्गदर्शनका अन्य उद्देश्यहरू निम्न बमोजिम रहेका छन्:

क) कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूमा परिचालन हुने श्रोत, साधन र यसबाट प्राप्त हुने लाभमा मविवसको पहुँचमा अभिवृद्धि गर्नका लागि नगरपालिका अन्तर्गत लैससास मार्गदर्शनको कार्यान्वयन गरी यसको अनुगमन गर्ने ।

ख) सम्पूर्ण कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूमा लैससासका मुद्दाहरूको उचित सम्बोधन तथा आयोजनाका प्रत्येक चरणमा यसलाई संस्थागत गरिने कुराको सुनिश्चितता गर्ने ।

१.५ लैससास मूलप्रवाहीकरणका लागि पूर्व-शर्त तथा आवश्यकताहरू

१.५.१ पूर्व शर्त (Pre-requisites)

क) लिङ्ग, लैङ्गिक, समानता, सशक्तीकरण, सामाजिक वञ्चितीकरण एवं समावेशीकरण धारणाहरू सबै कर्मचारीहरूले बुझ्ने गरी सरल भाषामा प्रष्ट सँग परिभाषित गर्नु पर्नेछ ।

ख) लैङ्गिक एवं समावेशीकरणका विषयहरूमा विश्लेषणात्मक क्षमताको विकास गराई सक्षम बनाउने उद्देश्य अनुरूप यस सम्बन्धि प्राविधिक ज्ञान प्रदान गर्नका लागि निश्चित कर्मचारीहरूलाई तालिम प्रदान गर्नु पर्ने ।

ग) विविध मुद्दाहरूको पहिचान, यसको प्रारूप तयारी एवं क्रियाकलापहरू कार्यान्वयन गर्नको लागि व्यवस्थापकीय तहहरूमा प्रयास समुहहरूको व्यवस्था गरिनुपर्नेछ ।

घ) श्रोत साधनको पहिचान गरी समयमै विवरण उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

ड) लैङ्गिक समानता र सशक्तीकरणलाई नगरपालिका र मातहतका शाखाहरूको कार्य सम्पादन सम्बन्धि सम्पूर्ण नीतिहरूमा समाहित गराउने उपयुक्त व्यवस्थापकीय संरचनाहरूको स्थापना गरीनुका साथै अनुगमन एवं मुल्यांकनका विधिहरूलाई मविवसको सशक्तीकरण प्रति उत्तरदायी गर्नुपर्ने ।

१.५.२ मुख्य आवश्यकताहरू (Core requirements)

क) लिङ्ग, उमेर, जाती, धर्म, शिक्षा, वर्ग, आर्थिक स्थिती, बसोबास एवं अन्य विशेषताहरू (उदाहरणार्थ अशक्त, जातीय समुदाय बाहिरका अल्पसंख्यकहरू, शहरी गरिब, विकासका क्रियाकलापहरूबाट विस्थापित समुह) का आधारमा तथ्यांकहरूलाई खण्डीकृत गर्नुपर्नेछ ।

ख) श्रम विभाजन सम्बन्धि विशेषताहरू, उत्पादन श्रोत साधन एवं निर्णायक शक्तीमा पहुँच (कसले के काम , कहाँ र किन गर्दछ?, कुन उत्पादनका साधनहरूमा कसको पहुँच छ?, निर्णय गर्ने अन्तिम अधिकार कसमा निहित छ ?) जस्ता पक्षहरूको लेखाजोखा आयोजना कार्यान्वयन हुनु अगावै गर्नुपर्नेछ ।

ग) नगरपालिकाका शाखा अन्तर्गतका कार्यक्रम तथा आयोजनाहरू, साझेदार सघसंस्था एवं सामुदायिक समुहहरूको नीति, कार्यक्रम एवं बजेट निर्धारण, संस्थागत व्यवस्थापन, मानव संसाधन सम्बन्धी सवालहरू एवं अनुगमन तथा मुल्याङ्कन कार्य लैससास दृष्टिकोण बाट सम्बोधन गरिनुपर्ने ।

परिच्छेद २

लैससास कार्यान्वयन सम्बन्धी नगरपालिका भित्र रहेको संगठनात्मक व्यवस्था लैससास मार्गदर्शनको सहि कार्यान्वयनको लागी भईरहेको संरचनाको क्षमतामा सुधार गरी क्षमता अभिवृद्धि गर्नुपर्दछ । लैससास सञ्चालन सम्बन्धमा नगरपालिका एवं अन्य सरोकारवालाहरु बिच आपसी समझदारी हुनु जरुरी छ । यसका लागी सबै शाखाहरुमा कार्य विवरण सहितको विशेष उत्तरदायित्व प्रदान गरिनु पर्दछ । स्थानीय स्तरको प्राथमिकताहरु निर्धारण गरी लैससास कार्यान्वयन गर्न प्रयास मात्रामा श्रोत साधनको बाँडफाड गरिनुपर्दछ । लैससास मुल प्रवाहिकरणका लागी नगरपालिका सगँ सम्बन्धित सम्पूर्ण सरोकारवालाहरु बिच समन्वयात्मक प्रयास गरिनुपर्दछ । यसका अतिरिक्त लैससास सम्बन्धी क्रियाकलापहरु सञ्चालन गर्न प्रयास श्रोत साधनको व्यवस्था गर्न नियमीत रुपमा सुपरिवेक्षण एवं अनुगमन गर्नुपर्दछ ।

नगरपालिका र मातहतका सबै शाखा महाशाखाहरुमा लैससास मुलप्रवाहिकरण लागी निम्नानुसारको संस्थागत संरचनाको व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

२.१ नगरपालिका तह

शुक्लाफाँटा नगरपालिकाको सामाजिक समाजिक विकास समिति अन्तर्गत महिला तथा बालबालिका शाखा रहेको छ । महिला विकास निरीक्षकको नेतृत्वमा यो शाखाका स्थापना गरिएको छ । उक्त शाखालाई आवश्यक सहयोग गर्न र नीति नियमहरु निर्माण गर्न नगरपालिकाको सामाजिक विकास समितिलाई जिम्मेवारी दिइनु पर्दछ । यो शाखा नगरपालिका अन्तर्गत सञ्चालन हुने सम्पूर्ण लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धी कार्यहरुका लागी उत्तरदायी रहनेछ ।

महिला तथा बालबालिका शाखाको कार्य विवरण निम्नानुसार प्रस्ताव गरिएको छ ।

क) लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धि कार्यहरू गर्ने नेपाल सरकारका विभागहरू, अन्य सम्बन्धित मन्त्रालयहरू एवं सरोकारवालाहरू महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय, राष्ट्रिय योजना आयोग, दातृ निकायहरू, निर्माण व्यवसायीहरू सँग आवश्यक समन्वय गर्ने एवं लैससास मार्गदर्शन कार्यान्वयन पक्षको अनुगमन गर्ने र नगरपालिकाले बनाएको लैससास सम्बन्धी नीति नियमहरूको कार्यान्वयन गर्ने गराउने ।

ख) चौमासीक र वार्षिक रूपमा लैससास सम्बन्धि वार्षिक प्रतिवेदन तयार गर्ने ।

ग) लैससास मार्गदर्शनको आधारमा सबै तहका लागी आवश्यक पर्ने कार्य सूची तयार गर्ने ।

घ) लैससास सम्बन्धि आवश्यक ऐन, नियमावली, नीति, नियम तयार पार्न तथा परिवर्तन गर्न नगरपालिकालाई सहजीकरण गर्ने कार्य गर्ने ।

ङ) लैससास सम्बन्धि व्यवस्थालाई सञ्चालनमा लैजानका लागी अल्पकालीन दिर्घकालीन योजनाहरू तयार गर्ने ।

च) नगरपालिका भित्र हुने विभिन्न कार्यक्रम तथा विकास निर्माण कार्यलाई लैससास मैत्री बनाउन आवश्यक समन्वय गर्ने ।

छ) खण्डीकृत तथ्याकं संकलनको लागी आवश्यक व्यवस्था गर्ने ।

ज) लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट तयार गर्ने सम्बन्धमा नगरपालिकालाई आवश्यक सहयोग गर्ने ।

नगरपालिका अन्तर्गत सञ्चालित सबै शाखाबाट सम्पादन गरिने कार्यक्रमहरूमा लैससास मूलप्रवाहिकण गर्नु प्रत्येक शाखा प्रमुखको दायित्व हुनेछ । यसका लागी सबै शाखा प्रमुखहरूले सामाजिक तथा आर्थिक विकास महाशाखाको महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण उपशाखा सँग समन्वय गर्नु पर्दछ । लैससास

शाखामा लैससास सम्बन्धि विज्ञको अभाव भएमा कार्यालयको हकमा Out Sourcing पद्धतिद्वारा आवश्यक जनशक्तिको व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

शुक्लाफाँटा नगरपालिकाको लागी मुल सगंठनात्मक संरचना पारित गरिएको छ साथै उक्त संरचनामा प्रस्तावित महाशाखा, शाखा र उपशाखा अन्तर्गत सम्पादन गरिने प्रत्येक क्रियाकलापमा लैससास मुलप्रवाहीकरण गर्नु पर्दछ ।

शुक्लाफाटा नगरपालिकाले स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को परिच्छेद ११ को दफा ८३ बमोजिम नगरपालिकालाई आवश्यक हुने संगठन संरचना नगरसभाबाट पास गरि कार्यान्वयनमा रहेको छ । प्रत्येक महाशाखा,शाखा, उपशाखा र एकाई अन्तर्गत सम्पादन गरिने सम्पूर्ण क्रियाकलापहरूमा लैससास सम्बन्धी प्रावधान समेत राख्नु पर्दछ ।

२.१.१. सामाजिक तथा आर्थिक विकास सम्बन्धि शाखा

यस शाखा अन्तर्गत शैक्षिक व्यवस्थापन तथा अनुगमन शाखा, स्वास्थ्य शाखा, कृषि विकास शाखा, पशु विकास शाखा, आर्थिक विकास व्यवस्थापन शाखा, प्रशासन शाखा, आर्थिक प्रशासन शाखा र आन्तरिक लेखा परिक्षण शाखा, तथा महिला बालबालिका तथा समाज कल्याण उपशाखा, युवा खेलकुद तथा कला संस्कृति उप शाखा लगायत ७ वटा उपशाखाहरू, स्वास्थ्य संस्थाहरू, पुस्तकालय, हेल्पडेष्क, नगर प्रहरीआदि रहेका छन् । नगरपालिका भित्र लैससास प्रति विशेष रूपले उत्तरदायी शाखा हुनुपर्दछ । लैससासका मुद्दाहरूलाई सम्बोधन गर्न संस्थागत संरचनालाई प्रयास श्रोत साधन सम्पन्न बनाईनु पर्दछ । कर्मचारी नियुक्ति, बढुवा तथा क्षमता अभिवृद्धि सम्बन्धी विद्यमान मानव संसाधन नीतिहरू लैससास उत्तरदायी हुनुपर्दछ । नीति निर्माण कर्ता एवं प्राविधिक कर्मचारीहरू सबैको कार्य क्षेत्रगत शर्त तथा कार्य विवरणमा लैससास सम्बन्धि सवालहरूमा समेत कार्य गर्ने गरी उनीहरूको जिम्मेवारी तोकिएको हुनुपर्दछ । कर्मचारीको नियुक्ती सम्बन्धमा मविवसहरूको मुद्दाहरूको पहिचान गर्ने । कर्मचारी संरचनालाई समावेशी बनाई मविवसहरूलाई

जिम्मेवार तह सम्म पुन्याउने प्रयास गर्ने । लैससास सम्बन्धि क्रियाकलापहरूमा आवद्ध कर्मचारीद्वारा भएका काम कारवाहीहरूलाई कार्य सम्पादन प्रणालीमा उच्च मूल्यांकन साथ स्थान दिईनु पर्दछ । लैङ्गिक समानता तथा समावेशीकरण संबन्धि शाखाको कार्य विवरण निम्नानुसार हुनेछ ।

क) निर्माण व्यवसायी र नगरपालिका विच निर्माण कार्य सम्बन्धि भएको सम्झौतामा उल्लेखित लैससास सम्बन्धी शर्तहरू कार्यान्वयन गराउने सम्बन्धमा पूर्वाधार विकास महाशाखा संग समन्वय गर्ने ।

ख) सम्झौताको समयमा उपभोक्ता समिती, कामदारहरू एवं निर्माण व्यवसायीहरूलाई लैससास सम्बन्धमा अभिमुखीकरण गराउने कार्यमा सहजिकरण गर्ने ।

ग) लैङ्गिक तथा समावेशीकरणका आधारमा खण्डीकृत प्रगति प्रतिवेदन तयारी एवम उक्त प्रतिवेदनमा लैससासमा सम्बन्धित मुद्दाहरूमा भएको प्रगतिको विश्लेषणात्मक विवरण समेत उपलब्ध गराउने ।

यसका अतिरिक्त नगरपालिका अन्तर्गत गठन हुने सबै समिती, उपसमिती आदिमा महिला एवं विभिन्न जात जातीगत समुह समेतको उपयुक्त प्रतिनिधित्व हुने गरी समावेशी बनाउनु पर्दछ । त्यसै गरी सम्पूर्ण किसिमका तालिम, अवलोकन भ्रमण र छात्रवृत्ति (स्वदेश तथा विदेश) दुवैमा सहभागिताहरूको छनौट लैससास मैत्री तथा समावेशी प्रकृतिको हुनु पर्नेछ । विभिन्न विकास निर्माणका योजनाहरूमा महिलाको गरिबी घटेको, समयको बचत भएको हुनु पर्ने, लाभान्वित महिला, दलित तथा जनजातीको खण्डीकृत तथ्यांक संकलन गर्न सबै शाखा सँग समन्वय गर्ने र रेकर्ड राख्ने, नगरपालिका क्षेत्रमा लैङ्गिक तथा समावेशीकरणको क्षेत्रमा कार्य गरी रहेका विभिन्न संघ संस्था सँग समन्वय गर्ने आदि समेत शाखाको जिम्मेवारी रहनेछ ।

२.१.२ योजना तथा पूर्वाधार विकास सम्बन्धि शाखा

यस शाखा अन्तर्गत पूर्वाधार विकास व्यवस्थापन शाखा, वातावरण तथा बस्ति विकास शाखा, योजना तथा अनुगमन शाखा, सूचना प्रविधि शाखा, वातावरण विपद तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन उपशाखा, यातायात अनुगमन इकाई रहेका छन् । उक्त सबै शाखा, उपशाखा र इकाई अन्तर्गत सम्पादन गरिने सबै क्रियाकलापहरू लैङ्गिकमैत्री र सामाजिक समावेशीकरणका भावनालाई आत्मसात गरी कार्यान्वयन गरिने छन् । प्रत्येक शाखा मार्फत सम्पादन गरिने कार्यक्रमहरूमा महिला, गरिब, दलित, जनजाती र पछाडी परेको समुदायको जिवनस्तरमा सुधार ल्याउन मद्दत पुग्ने खालका छन् छैन एकिन गरि कार्यक्रम बनाउनु पर्नेछ र सो को खण्डीकृत तथ्याकं सम्बन्धित शाखाले दुरुस्त राख्नु पर्नेछ । त्यसै गरी योजना शाखाले योजना छनौट गर्दा देखि नै लैससासका मुलप्रवाहीकरणका सबै चरणहरू वर्षिक योजना एवं कार्यक्रम तयार पार्ने क्रममा अपनाउनुपर्ने छ, जस्मा लैससास क्रियाकलापहरू, लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट निर्धारण एवं परिणामहरूलाई एकीकृत गर्नु पर्दछ ।

योजना तथा अनुगमन शाखाले अनुगमन गर्दा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन फारम र प्रतिवेदन लैङ्गिक समानता तथा समावेशीका सवालहरू समावेश भएको हुनु पर्नेछ । कम्तिमा लिङ्ग, जातजातीको आर्थिक अवस्थाको खण्डीकृत तथ्याकं सकंलन गर्नुपर्ने छ । सो कार्य सम्पादन गर्नकोलागि लैङ्गिक समानता तथा समावेशी शाखा संग समन्वय गर्नु पर्ने छ । लाभ अनुगमन तथा मूल्याकंन एउटा महत्वपूर्ण प्रक्रिया हो । जसले आयोजनाबाट आशातित प्रतिफलहरू प्राप्त भएका छन् की छैनन् भन्ने पत्ता लगाउछ । यसका लागी विकासका प्रतिफल एवं परिणाम सँग सम्बन्धित खण्डीकृत तथ्याकहरू सकंलन गर्नुपर्ने छ । लाभ अनुगमन तथा मूल्याकंनबाट नतिजाहरूमा आधारित भएर तयार पारिएको योजना तथा अनुगमन शाखाले तयार पार्नु पर्ने छ र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन समितीले फिल्ड अनुगमन गर्दा लैससास सुचकहरू के कती प्राप्त गर्न सकिएको छ सो को विवरण समेत प्रतिवेदनमा समावेश गरिएको हुनुपर्ने छ । नगरपालिकामा नगर उप प्रमुखको संयोजकत्वमा योजना तथा कार्यक्रमहरूको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन समिति गठन गरिएको छ उक्त गठित अनुगमन मूल्याङ्कन

समितिले अनुगमन मूल्यांकन गर्दा लैससास सम्बन्धित सुचकहरू अनिवार्य रूपले राख्नुपर्ने छ ।

अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यलाई लैससासमुखी बनाउनको लागि निम्न लिखित पक्षहरू समेटिनु पर्नेछः

क) उद्देश्य तथा सुचकहरू लैससासका आधारमा खण्डीकृत हुनुपर्ने: भवन निर्माण, आवास तथा शहरी विकासका कार्यक्रम एवं नगरपालिकाबाट सञ्चालित आयोजनाहरूबाट को लाभान्वित हुन्छन् सो को मापन महत्वपूर्ण भएकोले खण्डीकृत तथ्याकं सकंलन एवं परिमार्जन गर्नुपर्नेछ । आयोजना तयारी तथा सूचना सकंलनका निम्ती खण्डीकृत प्रारम्भिक तथ्याकं उपलब्ध हुनुपर्छ जसको आधारमा प्रगतिको अनुगमन गर्न सकिनेछ । खण्डीकृत प्रारम्भिक तथ्याकं सकंलन एवं प्रयोगका लागि स्पष्ट ढाँचाहरू बनाईनुपर्छ ।

ख) अनुगमन तथा प्रतिवेदन लेखनको ढाँचालाई खण्डीकृत गरिनुपर्ने: अनुगमनका ढाँचाहरूलाई खण्डीकरण गरी प्रमाणको रूपमा उपयोग गर्न मिल्ने कि सीमले संशोधन गरिनु पर्दछ । लैससास सँग सम्बन्धित सुचना र तथ्याकं सकंलन एवं एकीकृत गरी राष्ट्रिय योजना आयोगको अनुगमन प्रणाली अनुरूप यसको प्रतिवेदन परिमार्जन लेखनलाई सहज बनाउनुपर्छ । सम्बन्धित लैससास शाखाले आवश्यक लैससास सुचकहरू तथा खण्डीकृत तथ्याकं उपलब्ध गराउनु पर्नेछ र यी प्रक्रियाहरूलाई सबै तह सम्म लागु गर्न एउटा प्रणालीको स्थापना गरिनु पर्छ ।

ग) सार्वजनिक परिक्षण तथा सुनुवाई संस्थागत गर्नुपर्ने: कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूमा पारदर्शीता एवं जवाफदेहिता आवश्यक हुने हुदा सार्वजनिक परीक्षण तथा सुनुवाई जस्ता क्रियाकलापहरू मविवसको सहभागीतामा सम्पन्न गर्नु पर्दछ । यसका लागि सम्बन्धित सार्वजनिक परीक्षण तथा सुनुवाई सम्बन्धि एउटा सार्वजनिक अनुगमन निर्देशिका तयार गरिनु पर्छ ।

घ) राम्रा अभ्यास तथा सिकीएका पाठहरू: नगरपालिका भित्रका निर्माण विकासका आयोजनाहरूमा भएका लैससास संग सम्बन्धित विभिन्न सफल प्रयासहरूलाई राम्रो संग अभिलेख गरिनु पर्नेछ एवं सम्बन्धित सरोकारवाला समुह मार्फत सबै सरोकारवालाहरू सम्म जानकारी पुर्याउनु पर्नेछ । यसका लागी घटना अध्ययन (Case Study) तयार समेत गर्नु पर्दछ ।

ङ) नगरपालिका भित्र सञ्चालित आयोजना तथा पूर्वाधार निर्माणका कार्यले आयोजना क्षेत्र भित्रका महिलाहरूमा समय र गरिबी घटेको तथ्याकं संकलन गर्ने ।

च) नगरपालिका द्वारा गठन गरिएका टोल विकास संस्थामा ३३ प्रतिशत महिला र ४० प्रतिशत सामाजिक दृष्टि पिछडिएका जोखिममा परेका घरधुरीबाट समेटिएको हुनुपर्छ ।

छ) आयोजना व्यवस्थापनमा लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण संवेदनशीलताको सुनिश्चितता हुनुपर्ने ।

परिच्छेद ३

आयोजना तहमा लैससास कार्यान्वयन सम्बन्धी व्यवस्था

३.१. आयोजना पहिचान

आयोजना पहिचानले सम्भाव्य आयोजनाको उद्देश्य एवं कार्य क्षेत्रलाई परिभाषित गर्दछ । यसमा सम्भाव्य सम्पूर्ण विकल्पहरूको पूर्व सम्भाव्यता अध्ययन एवं सामाजिक तथा वातावरणीय पक्षको अध्ययन गरिन्छ । नगरपालिकाले स्थानिय तहको योजना तथा बजेट तर्जुमाका विभिन्न चरणहरूमा महिला र पुरुष गरिब, दलित र वञ्चित समुहको सहभागिता सुनिश्चित गराइनु पर्दछ ।

आयोजना पहिचानको क्रममा सामुदायिक तहमा विस्तृत परामर्श एवं छलफलद्वारा आयोजनामा महिला र पुरुष दुवै वञ्चित समुहको पहिचान एवं उनीहरूको अवस्थाको विश्लेषण गरिनुपर्दछ । यसबाट उनीहरूको अवस्था बुझ्न लाई केही प्रश्नहरू जस्तै आयोजनाबाट को को प्रभावित हुनेछन् ? आयोजनाबाट कस्ता प्रतिफल प्राप्त हुनेछन् र त्यसबाट को बढी लाभान्वित हुनेछन् ? कसले के गुमाउनेछन् ? आयोजनाबाट प्राप्त हुनेप्रतिफल, अवसर लाभ बाँडफाँड सम्मको पहुँचमा एवं आयोजनाको पहिचान, डिजाईन तथा कार्यान्वयनलाई प्रभावकारी पार्ने क्रममा उनीहरूले कस्ता अवरोधको सामना गर्नुपर्छ ? सो को जवाफ गुणात्मक एवं परिणात्मक तथ्यांकको आधारमा थाहा पाउन सकिन्छ ।

वञ्चित समुहलाई विकासका आयोजनाबाट हुने लाभ प्राप्तमा आई पर्न सक्ने अवरोधहरूको पहिचानमा जोड दिएर मात्र पुग्दैन, यि समुहले सामना गर्नु परेका अवरोधहरूलाई पन्छाउन वा कम गर्न नगरपालिकाले गर्नुपर्ने व्यवस्था एवं चाल्नु पर्ने कदमहरूको पहिचान गर्नु पनि उत्तिकै महत्वपूर्ण हुन्छ ।

क) अवरोधहरूको विश्लेषण

वञ्चित समुहहरूका लागी पहुँच पुर्याउने क्रममा उनीहरूले सामना गर्नु परेका अड्चनहरूको आयोजना विकासका चक्रका प्रत्येक चरणमा पहिचान गर्नु आवश्यक छ । तलको तालिकाले माथि उल्लेखित कार्य गर्ने भन्ने सम्बन्धमा तहगत रूपमा विश्लेषणात्मक व्याख्या एवं मार्गदर्शन प्रदान गर्दछ ।

तालिका १: अवरोधहरूको विश्लेषण

सि. नं.	तह	अवरोध तथा विश्लेषण	मार्गदर्शक
१	नीति	नगरपालिका भित्र रहेका	नगरपालिका नीतिहरू, ऐन

		<p>मौजूदा नीतिहरू के के छन? यिनले मविवसलाई कसरी प्रभाव पारेका छन?</p> <p>नगरपालिकाको तह बाट श्रोत साधन एवं लाभ सँग सम्बन्धित बिद्यमान असमानतालाई परिवर्तन गर्न सकिने सम्भावना बोकेका नीतिहरू के के हुन उदाहरणका लागी समाजमा बिद्यमान श्रम विभाजन कार्यमा परिवर्तन ल्याउने, श्रोत साधन एवं निर्णय प्रक्रियामा महिला र पुरुष एवं वञ्चित समुह र गैर वञ्चित समुहबिचको समान पहुँच कस्तो छ ?</p>	<p>र नियमावलीहरूमा मविवसको सम्बोधन गर्ने । अनुसुचि १ कार्यक्रम र आयोजना शोच तालिका तथा आयोजना मार्ग दर्शनहरू, नीतिगत बुदाहरू, अन्य मार्ग निर्देशनहरूका शोचतालिका आदिको समीक्षा गर्ने बिद्यमान समस्याहरूको पहिचान गर्ने ।</p>
कार्यक्रम एवं बजेट निर्धारण		<p>नगरपालिकाद्वारा के कस्ता पहलहरू भएका छन् ? यि पहलहरूले मविवसलाई कसरी प्रभाव पारेको छ (जस्तै पहलहरूबाट सिर्जित अवसर सम्मको पहुँचमा लिङ्ग, जाती, एवं जातीय विविधता कसरी सहयोग</p>	<p>नगरपालिका एवं साझेदार सघंसंस्थाको कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूको कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूको वार्षिक बजेट(ढाँचाको लागी अनुसुचि २) समीक्षा गर्ने निर्धारित क्रियाकलापहरूमा लैससास सम्बन्धि मुद्दाहरू कत्तिको</p>

		<p>अथवा रोकावट गरेका छन्? के कति पहलहरूमा समावेशीकरण लक्ष्य नतिजा सुचकहरू पहिचान गरिएका छन्? के यसमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीका लागी खण्डीकृत तथ्याकं संकलन गरिएको छ? मविवसको मुद्दाहरूलाई सम्बोधन गर्न छानिएका क्रियाकलापहरूका लागी के कस्तो बजेट बाँडफाँड एवं खर्चको व्यवस्था छ?</p>	<p>सही ढङ्गले सम्बोधन गरिएका छन् एवं सो का लागी छुट्याईएको बजेटको प्रतिशत पहिचान गर्ने बजेट निर्धारण क्रममा पहिचान गरिएका क्रियाकलापहरू कतिको उपयोगी छन् एवं त्यस्ता क्रियाकलापहरूको प्रतिशत के कति छ समीक्षा गर्ने ।</p> <p>अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली तथा क्षेत्रगत रूपमा विशेष पहलहरूद्वारा तयार भएका आवधिक एवं विशेष प्रतिवेदन तथा अध्ययन नमुनाहरूको समीक्षा गर्ने ।</p>
३	संस्थागत संरचना तथा प्रक्रियाहरू	<p>नगरपालिका अन्तर्गत कस्ता प्रकारका संस्थागत संगठनात्मक संरचना, संयन्त्र एवं प्रक्रियाहरू छन्? यिनीहरू आयोजना क्षेत्रका वञ्चित समुहको सरोकार एवं आवश्यकता प्रति कतिको उत्तरदायी छन्? जस्तै आयोजनाका विभिन्न तह अन्तर्गत</p>	<p>आयोजना पहिचान, आयोजना कार्यालय साझेदार संघ संस्थाहरू, स्थानिय साझेदार आदिको लागी अनुसूची १ सँग सम्बन्धित खण्डीकृत विवरण तयार पार्ने ।</p> <p>नगरपालिका अन्तर्गत विभिन्न शाखा उपशाखाहरू एवं कर्मचारीहरूको विवरण जस्तै प्रमुख प्रशासकीय</p>

		<p>गठित समिती उप समिति र अन्य निकायहरु कतिको समावेशी छन्? विद्यमान विभिन्न संस्थाहरुको लैससास सम्बन्धमा के कस्ता भुमिका एवं उत्तरदायीत्वहरु छन्?</p> <ul style="list-style-type: none"> • मविवसलाई आयोजनाको योजना तर्जुमा तथा अनुगमन प्रक्रियाको अङ्ग बनाउनका लागि कस्ता खालका संरचना एवं संयन्त्र छन्? • कर्मचारीहरु नियुक्ति सरुवा बढुवा एवं कार्य सम्पादन मूल्याङ्कन लिङ्ग, क्षेत्र जाती जातीयता 	<p>अधिकृत, शाखा प्रमुख ,उपशाखा प्रमुख अन्य कर्मचारीहरुको सम्बन्धित कार्य क्षेत्र शर्त एवं कार्य विवरणको समीक्षा गर्ने । महिलाहरुले भोगिरहेका समस्या तथा उनीहरुको आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्न मौजुदा नीतिहरुको समीक्षा गर्ने । महिला कर्मचारी एवं सामाजिक रुपले वञ्चित समुहका कर्मचारीहरुको काम गर्ने वातावरण सँग सम्बन्धित समस्याहरु पहिचान गर्न उनीहरु सँगको अन्तरक्रिया एवं वार्तामा सहजिकरण गर्ने ।</p>
--	--	---	---

		<p>एवं अन्य आधार अनुरूप कर्मचारी संरचनाहरूमा के कस्तो विविधता छ? महिला सँग सम्बन्धित विशेष प्रकारका सवालहरू एवं अवरोधहरूला ई पहिचान गर्न के कस्ता व्यवस्थाहरू छन्? उदाहरणका लागी सुत्केरी बिदा, स्तनपान एवं शिशु स्याहारको व्यवस्था, लैङ्गिक मैत्री शौचालयको सुविधा,</p>	
--	--	--	--

		<p>उपयुक्त कार्य समय र सुरक्षा ।</p> <ul style="list-style-type: none"> कार्य सम्पादन मूल्याङ्कन कार्य प्रणालीले कसरी कर्मचारीहरु का लैङ्गिक तथा समावेशीकरण का सवालहरुलाई सम्बोधन गरेको छ । नगरपालिका एवं अन्तर्गतका निकायहरुमा कस्तो प्रकारको कार्यशैली छ र यो महिला एवं वञ्चित समुहको लागि 	
--	--	--	--

		<p>सुविधाजनक तवरले काम गर्नलाई कतिको अनुकुल छ ? उनीहरू प्रति गैर वञ्चित समुहको व्यवहार कस्तो छ ।</p>	
४	<p>राजनैतिक संस्थाहरू ,सामाजिक,सामुदा यिक समुह तथा स्थानिय संघ संस्थाहरू</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● वञ्चित समुह भनी पहिचान गरिएका समुहको के कस्ता आर्थिक, सामाजिक विशेषताहरू छन् जस्को फलस्वरूप उनीहरू आयोजना मार्फत हुने 	<ul style="list-style-type: none"> ● खण्डीकृत तथ्याकं सामाजिक तथा आर्थिकको विश्लेषण गर्ने । ● वञ्चित समुह र गैर वञ्चित समुह संग अन्तरक्रिया गर्ने । ● आयोजनाद्वारा रोजगारी सिर्जना गर्ने आयोजना कर्मचारी एवं

		<p>लाभ प्राप्तीको अवसरबाट वञ्चित हुन पुगेका छन्</p> <ul style="list-style-type: none"> • आयोजनामा के कस्ता रोजगारीका अवसरहरूबाट मविवसलाई विमुख गराउने खालका सीप, गतिशीलता सामाजिक मुल्य मान्यता आदि सम्बन्धमा के कस्ता अवरोध छन् । • आयोजनाको श्रोत साधनहरूमा के कसको पहुँच एवं नियन्त्रण छ ? • के राजनैतिक 	<p>लक्षित समुह सँग परामर्श गरी महिला एवं सामाजिक रूपले वञ्चित समुह आयोजनाबाट लाभ प्राप्त गर्न असफल हुन सक्ने कारणहरू पहीचान गर्ने ।</p> <ul style="list-style-type: none"> • नगरपालिका द्वारा सञ्चालित सामान्यतया ठुला आयोजनाहरूमा राजनैतिककर्मी तथा उद्योगी, व्यापारी वर्गहरूबिच धेरै उत्सुकता तथा चासो उत्पन्न हुन सक्ने हुनाले विभिन्न राजनीतिकर्मी तथा उद्योगी व्यापारीहरूको
--	--	--	---

		<p>दलहरूले आयोजनामा चाख राखेका छन् ? केन्द्र तथा प्रदेश तहमा तथा अन्य संघ संस्थाहरू सँगै ती दलहरूको के कस्तो सम्बन्ध ?</p> <ul style="list-style-type: none"> • कुन स्तरको राजनैतिक प्रतिवद्धता छ ? 	<p>सरोकार बारे विश्लेषण गर्ने ।</p>
५	घरायसी सामुदायीक	<p>मविवसको अवस्था विश्लेषण घरायसी तथा सामुदायीक तहमा के कस्ता सामाजिक सास्कृतिक प्रचलन मुल्य मान्यता र परम्पराले मविवसको श्रोत साधन, अवसर एंव सेवा सम्मको पहुँचमा अवरोध गरेका छन्? के कस्ता</p>	<ul style="list-style-type: none"> • आयोजनामा डिजाईनको पुर्व सम्भाव्यता अध्ययन अवधिमा सहभागितात्मक ग्रामीण लेखाजोखा र सहभागितात्मक सिकाई तथा

		<p>नियम, प्रचलन, श्रम विभाजन, सामाजिक अपेक्षा, भिन्नताहरू बिद्यमान छन जस्ले गर्दा आयोजनामा तिनीहरूको पहुँचमा प्रभाव परेको छ ।</p>	<p>विक्षेपण सामाजिक नक्शाकंन, श्रम पहुँच एवं नियन्त्रण विवरण बसाई सराईको व्यवस्था आदि बिधि प्रयोग गर्ने ।</p> <ul style="list-style-type: none"> ● प्रस्तावित आयोजनाको पुर्व सम्भाव्यता अध्ययन अवधिमा प्रभाव मूल्याङ्कन गर्ने । ● नगरपालिकाको प्रोफाईल जिल्ला स्वास्थ्य सर्भे, गरिबी नक्शाकंन तथा आयोजना सम्बन्धि भएका सर्भेहरूको तथ्याकं तथा आयोजना सम्बन्धि
--	--	---	---

			<p>उपलब्ध सुचनाहरूको लैङ्गिक तथा सामाजिक विक्षेपण आदिका समीक्षा गर्ने ।</p> <ul style="list-style-type: none"> • आयोजना क्षेत्रमा मविवसको बिद्यमान अवस्था बुझ्न खण्डीकृत तथ्याकं एवं आधारभुत तथ्य तथा प्रमाण संकलन गर्ने । • आयोजनाका लागी श्रमको उपलब्धता पहिचान गर्न लिङ्ग, उमेर, शिक्षा, जाती, धर्म एवं आर्थिक स्तर तथा सीप सम्बन्धि खण्डीकृत गरी तथ्याकंहरू
--	--	--	---

			सकलन गर्ने ।
--	--	--	--------------

३.२ आवश्यकता विश्लेषण

यस चरणमा आयोजना क्षेत्र भित्रका मविवसको आवश्यकता पहिचान गरी वर्तमान स्थिती बारे आयोजना तयारी सम्बन्धि टोलीलाई जानकारी गराउनु पर्दछ । लिङ्ग जात र जातीय सँग सम्बन्धित तथ्यांकलाई मविवसको सहभागिता सुनिश्चित गर्नु पर्दछ । यसका साथै मविवसको आवश्यकता एवं आकांक्षाहरु सुनिश्चित भएका छन् की छैनन् भन्ने बारे लेखाजोखा समेत गर्नु पर्दछ । यसका लागी सामाजिक नक्शाकन र लक्षित समुहहरु सँग छलफल सार्वजनिक सुनुवाई आदि उपयुक्त विधीहरुको प्रयोग गर्नु पर्दछ ।

३.३ आयोजना तयारी

यस अन्तर्गत प्राविधिक, आर्थिक, वित्तीय तथा संस्थागत सवालहरु सँग सम्बन्धित सम्भाव्यता अध्ययनको साथै स्थलगत लेखाजोखा, सामाजिक एवं वातावरणीय पक्षको मूल्याङ्कन गरिनु पर्छ । यसले आयोजनाको उद्देश्य, औचित्य, कार्य क्षेत्र एवं लागत बारे जानकारी गराउँदछ र लक्षित समुहहरुमा आयोजनाबाट पर्न सक्ने असरहरु (सकारात्मक एवं नकारात्मक) बारे अध्ययन विश्लेषण गर्न पनि मद्दत पुर्याउँदछ ।

यस चरणमा आवश्यकता पहिचानमा आधारित उपयुक्त प्रक्रियाहरुको विकास गर्नु पर्दछ । यसका अतिरिक्त नीति, कार्यक्रम क्रियाकलाप, श्रोत साधनको बाँडफाँड, संस्थागत व्यवस्थाहरु एवं कर्मचारीहरु प्रोत्साहनका साथै अनुगमन र प्रतिवेदन लेखन कार्यलाई सुदृढ गरिनुका साथै सामाजिक, सांस्कृतिक व्यवधानहरु एवं नीतिगत ढाँचा वा सेवा प्रवाह प्रणालीमा रहेका कमजोरीहरुको पहिचान गर्नु पर्छ । आयोजनाको डिजाईनमा माथि उल्लेखित विभिन्न तहहरुमा वञ्चित समुहहरुले सामना

गर्नु पर्ने निश्चित अवरोधहरूलाई सम्बोधन गर्नु पर्दछ । यस सम्बन्धमा चालिनु पर्ने मुख्य कदमहरू निम्नानुसार छन्:

तालिका-२: अवरोधहरूको सम्बोधनका लागी उपायहरू

क्र.स	तह	अवरोध सम्बोधनका लागी उपायहरू	मार्गदर्शनहरू
१	नीति	<ul style="list-style-type: none"> नीतिहरू जस्तै नगरपालिकाका निर्देशिका कार्यक्रमको लक्ष्य एवं उद्देश्य सुनिश्चित गरिनुका साथै मविवसको अ्ठ्याराहरूलाई सम्बोधन गर्नका लागी आवश्यक स्विकृती प्रदान गर्दछन् । योजना तर्जुमा गर्दा तयार गरिने सोच तालिका परिलक्षित प्रमाणहरू मविवसका विशेषता र क्षमतालाई सुदृढ गर्ने एवं आवाजलाई सम्बोधन गर्ने तर्फ लक्षित हुनु पर्दछ । यसका साथै अन्याय पुर्ण र भेदभाव मुलक प्रचलनहरूलाई सम्बोधन गरिनु पर्दछ । साथै महिला तथा वञ्चित समुहलाई बेफाईदा रहने प्रचलित संरचनात्मक ढाँचाहरूमा समेत परिवर्तन गर्ने लक्ष्य लिएको हुनु पर्दछ । नीतिहरूमा भएको व्यवस्था अनुसार योजना बाट प्राप्त हुने सेवा अवसर एवं लाभमा पहुँचको लागी मविवसले सामना गर्नु परेका अ्ठ्याराहरूलाई सम्बोधन गर्न उपयुक्त समाधानका विधिहरूको विकास गरी 	<ul style="list-style-type: none"> सामा सहभागी गोष्ठी कार्य पद्धति सजिलै प्रावि समेत क्रिय तयार आयो सेवा वर्ग, खण्ड अध्य लाभ निय प्राप्त स्पष्ट उनी

		<p>लक्षित गरिएका लैससास सम्बन्धि सम्बोधन गरिनु पर्दछ ।</p>	
२	संस्थागत संरचना एवं प्रक्रियाहरू	<ul style="list-style-type: none"> ● नगरपालिका भित्र लैससास प्रति विशेष रूपले उत्तरदायी शाखा हुनुपर्दछ । लैससासका मुद्दाहरूलाई सम्बोधन गर्न संस्थागत संरचनालाई प्रयास स्रोत साधन सम्पन्न बनाइनु पर्दछ । ● कर्मचारी नियुक्ती, बढुवा, तथा क्षमता अभिवृद्धि सम्बन्धि विद्यमान मानव संसाधन नीतिहरू लैससास उत्तरदायी हुनुपर्दछ । ● नीति निर्माण कर्ता एवं प्राविधिक कर्मचारीहरू सबैको कार्य क्षेत्रगत शर्त तथा कार्य विवरणमा लैससास सम्बन्धि सवालहरूमा समेत कार्य गर्ने गरी उनीहरूको जिम्मेवारी तोकिएको हुनुपर्दछ । ● कर्मचारीको नियुक्तीका सम्बन्धमा मविवसका मुद्दाहरूको पहिचान गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> ● ●

		<ul style="list-style-type: none"> ● कर्मचारी संरचनालाइ समावेशी बनाई मविवसहरुलाई जिम्मेवार तह सम्म पुर्याउने प्रयास गर्ने ● लैससास सम्बन्धी क्रियाकलापहरुमा आवद्ध कर्मचारीद्वारा भएका काम कारवाहीहरुलाई कार्य सम्पादन प्रणालीमा उच्च मूल्याङ्कनका साथ स्थान दिइनु पर्दछ । 	<ul style="list-style-type: none"> ● लैसस ल्याउ मूल्य । ● रिक्त रणनीति विभिन्न । स् तथा पक्ष परिभ नीति
३	<p>विभिन्न संस्थाहरु घरधुरी राजनैतिक दल सामाजिक र सामुदायीक समुह एवं अन्य स्थानीय संघ संस्थाहरु</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● आयोजनाबाट प्राप्त हुने प्रतिफलबाट प्रतिकुल असर हुन नदिनका लागि मविवसको मानव अधिकार हनन सम्बन्धी मुद्दाहरुको सम्बोधन गर्न अनौपचारिक संस्थाहरुद्वारा विभिन्न क्रियाकलापहरु जस्तै प्रभावकारी सवांद तथा वकालत कार्यान्वयन गरिनु पर्दछ । ● मूल्यमान्यता एवं प्रवृत्तिमा परिवर्तन ल्याउनका लागि स्थानीय समुह तथा बुद्धिजिवीहरु संगको सहकार्य गर्ने सम्बन्धमा आवश्यक रणनीति बनाउनु पर्दछ । 	<ul style="list-style-type: none"> ● छला प्रयास के के व्यव मुल्य छन ● घरमु नेतृत् सँग विधी लागी संगव

४	कार्यक्रम एवं बजेट निर्धारण	<ul style="list-style-type: none"> • लैङ्गिक जातीय एवं वञ्चितीकरणका विविध आयामहरूको सम्बोधनका लागि सहज वातावरण सिर्जना गर्न र भेदभाव मूलक सामाजिक मूल्यमान्यताहरू एवं औपचारिक नीतिहरूमा परिवर्तन ल्याउनका लागि आवश्यक क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न सांगठनिक तहमा लैङ्गिक तथा समावेशीकरण सम्बन्धी जागरण, क्षमता अभिवृद्धि, शिशु स्याहार, कार्य स्थलको सुरक्षा एवं मविवसले भोग्नु परेका अष्टधाराहरूको सम्बोधन गर्नका लागि आवश्यक श्रोत साधनहरूको व्यवस्थापन र लैङ्गिक रूपमा सन्तुलित कर्मचारी व्यवस्थापनका लागि कार्यक्रमहरू तथा यसका लागि आवश्यक बजेट निर्धारण गर्नुपर्दछ । 	<ul style="list-style-type: none"> • •

३.४ आयोजना पूर्व मूल्याङ्कन

आयोजना स्वीकृत गर्नु अगावै आयोजना तयारी चरणमा भएका अध्ययन, उपलब्ध विकल्पहरू, प्राप्त सुझावहरू एवं आयोजना कार्यान्वयन आदिका विविध पक्षबाट समीक्षा गर्नुपर्छ । अनुमोदन गर्नुभन्दा अघि स्थापित विभिन्न मापदण्डहरू (नीति ,प्राविधिक, आर्थिक ,वित्तीय ,सामाजिक आदि) का आधारमा आयोजनाको मूल्याङ्कन गरिनु पर्छ ।

प्रस्तावित आयोजनामा लैससासका मुद्दाहरूलाई उचित ढङ्गले सम्बोधन गर्न निम्न बुदाहरूमा ध्यान दिनु पर्नेछ:

क) आयोजनाको डिजाईनमा मविवसको संलग्नताको स्तर के कस्तो छ ? के आयोजनाको डिजाईन सँग सम्बन्धित विषयमा उनीहरूको आवश्यकता एवं आवाजलाई सम्बोधन गर्न आवश्यक संयन्त्र एवं प्रक्रियाहरू समावेश गरिएका छन् ?

ख) आयोजनाको श्रोत, साधन र अवसरहरूमा पहुँच एवं आयोजनाबाट लाभ प्राप्तीका लागी मविवसले भोगिरहेका समस्या एवं क्षमता अभिवृद्धिको विषयलाई सम्बोधन गर्न के कस्ता कदमहरू चालिएका छन् ?

ग) लैङ्गिक एवं समावेशीकरणको विषयलाई सम्बोधन गर्न के कस्ता नीतिगत आदेश, निर्देशनहरू एवं संस्थागत व्यवस्थाहरू गरिएका छन् ?

घ) मविवसलाई श्रोत साधन र अवसरहरूमा पहुँचका लागी बाधक रहेका विभिन्न सामाजिक सांस्कृतिक अवरोधहरूलाई सम्बोधन गरी आयोजनामा उनीहरूको प्रभाव बढाउन तथा उपलब्ध सुविधाहरू प्राप्त गर्न सक्ने क्षमताको विकास गर्नका लागी के कस्ता क्रियाकलापहरू प्रस्ताव गरिएका छन् र सेवा प्रदायकलाई लैससास प्रति उत्तरदायी बनाउनका लागी क्षमता अभिवृद्धि गराउने सम्बन्धमा के कस्तो प्रस्ताव गरिएको छ ?

ड) के अनुगमन, मूल्याङ्कन एवं प्रतिवेदनका लागी खण्डीकृत तथ्यांकको आवश्यकता छ र यसबाट मविक्स पर्ने प्रभावका कारण उत्पन्न परिणामको अनुगमन गर्न सकिन्छ ?

३.५ आयोजना कार्यान्वयन

आयोजना कार्यान्वयन चरणमा अन्तिम इन्जिनियरिङ डिजाईन ,बोलपत्र सम्बन्धि कागजातहरूको तयारी ,अन्य निर्माण पुर्व गरिने कार्यहरू (उदाहरण स्वरूप जग्गा प्राप्ति, सम्बन्धित निकायहरूबाट प्राप्त हुने स्वीकृती, पुर्वाधार विकासका अन्य कार्यालयहरू सँग समन्वय) बोलपत्र आव्हान, उपभोक्ता समिती सँग सम्झौता, निर्माण अथवा आवश्यक उपकरणहरूको जडान आदि जस्ता विषयहरू समेटिन्छन । निर्माण बाहेकका क्रियाकलापहरू अन्तर्गत जागरण, अभिमुखीकरण, तालिम एवं संस्थागत विकास आदि पर्दछन । यस चरण अन्तर्गत आयोजना व्यवस्थापन, गुणस्तरियता सम्बन्धि प्रतिबद्धता, कार्य प्रगति प्रतिवेदन र अनुगमन तथा लक्षित समुहहरू लाभग्राही र आयोजनाबाट प्रभावित समुह दुवैको सहभागिता पनि पर्दछन ।

यस चरण अन्तर्गत लैससासको दृष्टिकोणबाट समावेश गरिनुपर्ने पक्षहरू यस प्रकार रहेका छन

तालिका ३: आयोजना कार्यान्वयन: लैससास मुलप्रवाहीकरणका चरणहरू

क्र.स.	आयोजनाका चरणहरू	मार्गदर्शन
१	अन्तिम इन्जिनियरिङ डिजाइन	<ul style="list-style-type: none"> डिजाइनमा सम्भव भएसम्म मविक्स सँग जग्गा विकास, खानेपानी तथा सरसफाई लाई डिजाईनमा समावेश गर्नुपर्ने, यसरी मैत्री बनाउने । उप आयोजनाहरूको छनौट गर्दा स्थानीय

		।
२	बोलपत्र सम्बन्धि कागजात तयारी	<ul style="list-style-type: none"> • विद्यमान नीति नियम अनुसार बोलपत्र तयारी शर्तनामामा महिला एवं विभिन्न सामाजिक समुहहरू
३	निर्माण पूर्वको क्रियाकलापहरू	<ul style="list-style-type: none"> • जग्गा अधिग्रहण सम्बन्धि सुचना जारी गर्नु र सर्वसाधारणलाई विभिन्न संचार माध्यमद्वारा सो घरेलुघुरीको सर्वेक्षण र क्षतिपुर्तीको लागत अनुमानित मबिवस लाभान्वित हुने गरी गरिनु पर्ने, स्थानीय मबिवस सँग समन्वय गरिनुका साथै सम्भव कामदार, औजार तथा प्रविधीको अधिकतम उपयोग
४	बोलपत्र आव्हान, तथा उपभोक्ता समिती सँगको सम्झौता	<ul style="list-style-type: none"> • बोलपत्र प्रक्रियामा महिलाहरूको सहभागिताको उद्देश्य अनुरूप बोलपत्र आव्हान सम्बन्धि सकारण नगरपालिकाका विद्यमान ऐन नियमको समीक्षा र • महिलाहरूको सशक्तिकरण गर्न तथा निर्माण आधारहरू महिलाहरूको हकमा सहयोगीपूर्ण समीक्षा गर्ने । • सार्वजनिक संरचनाको निर्माण कार्यमा महिला पारिश्रमिक सुनिश्चितता गर्ने • महिला र पुरुष दुवैका लागि सुरक्षित रूपमा काम • निर्माण व्यवसायिद्वारा हुने निर्माण कार्यमा बालश्रम • महिला, दलित, जनजाती एवं अन्य वञ्चित समुह प्राप्त गर्न सकुन, भन्ने सुनिश्चित गर्नका लागि नियम यसलाई शर्तको रूपमा राख्ने ।

		<ul style="list-style-type: none"> सम्बन्धित निकायहरूबाट प्रमाणीकरणक रूपमा राख्ने ।
५	निर्माण तथा औजार जडान कार्य	<ul style="list-style-type: none"> निर्माण कार्यहरूका लागि आवश्यक सिकार काम एवं विभिन्न यन्त्रहरू चलाउने जस्ता व प्रदान गर्ने । अर्थपूर्ण महिला सहभागिता एवं सो को परि सुनिश्चित गर्नका लागि नियमित अनुगमन र
६	निर्माण बाहेकका अन्य क्रियाकलाप	<ul style="list-style-type: none"> व्यवहार तथा प्रवृत्तिमा परिवर्तन ल्याउन, तथा लघुवित्त कार्यक्रम मार्फत श्रमिक स्तनपानको सुविधा पुर्याउनका लागि पुरु सम्बन्धि वकालत गर्ने ।

३.६ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन सम्बन्धि व्यवस्थाहरू

अनुगमन तथा मूल्याङ्कन फारम र प्रतिवेदनमा लैङ्गिक समानता तथा समावेशीका सवालहरू समावेश भएको हुनुपर्ने छ कम्तिमा लिङ्ग, जातजातीका आर्थिक अवस्थाको खण्डीकृत तथ्याकं संकलन गर्नुपर्ने छ ।

अनुगमन तथा मूल्याङ्कन एउटा महत्वपूर्ण प्रक्रिया हो जसले आयोजनाबाट आशातित प्रतिफलहरू प्राप्त भएका छन् कि छैनन् भन्ने पत्ता लगाउछ । यसका लागि विकासका प्रतिफल एवं परिणाम सँग सम्बन्धित खण्डीकृत तथ्याकंहरू संकलन गर्नुपर्नेछ । लाभ अनुगमन तथा मूल्याङ्कनबाट प्राप्त नतिजाहरूबाट आधारित भएर तयार पारिएको प्रतिवेदन सम्बन्धित व्यवस्थापन निकायहरू समक्ष पेश गर्नुपर्नेछ । यसले आयोजना व्यवस्थापक तथा योजनाकारहरूलाई आवश्यक क्षेत्रको पहिचान गर्न मद्दत

पुर्याउनेछ । यसले प्राप्त नतिजाको आधारमा आयोजना डिजाईनमा सुधार गरी निर्दिष्ट उद्देश्यहरू प्राप्त गर्न सक्नुका साथै महत्वपूर्ण उपलब्धिका रूपमा प्राप्त जानकारीहरूलाई भविष्यमा अझ राम्रो आयोजनाहरू डिजाईन गर्ने कार्यहरूमा प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

यसलाई नियमित रूपमा चौमासिक अर्धवार्षिक र वार्षिक प्रतिवेदनमा समावेश गर्नुपर्छ । लैससास सम्बन्धी विभिन्न पक्षहरूको कार्यान्वयन योजनाहरूमा भए नभए हेर्नका लागि नियमित रूपमा अनुगमन गर्नुपर्नेछ । यसका अतिरिक्त तेश्रो पक्षबाट नियमित रूपमा लाभ अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको व्यवस्था गरिनुका साथै लैससासको अवधारणालाई आयोजनाहरूमा सही रूपमा प्रयोग गरी राम्रो नतिजा देखाउने आयोजनालाई पुरस्कारको व्यवस्था गर्नुपर्नेछ ।

यो निर्देशिका कार्यान्वयनका लागि निम्नानुसार अनुगमन तथा मूल्याङ्कन योजना तय गरिएको छ ।

वार्षिक समीक्षा तथा वार्षिक कार्य योजना तर्जुमा	प्रत्येक वर्षको जेठ.मसान्तभित्र	नगरपालिका सामाजिक महिला उपशाखा
लैससास सम्बन्धित तथ्यांकहरूको अद्यावधिक	प्रत्येक छ, छ महिनामा	महिला बा उपशाखा
लैससास सँग सम्बन्धित वार्षिक स्थिती पत्र प्रकाशित गर्ने । नगरपालिका भित्र सञ्चालित आयोजना तथा पुर्वाधार निर्माणका कार्यले	वार्षिक	नगर कार्य सामाजिक

आयोजना क्षेत्र भित्रका महिलाहरुमा समय र गरिबी घटेको तथ्यांक संकलन गर्ने		तथा
नीतिको कार्यान्वयन र उपलब्धिका सम्बन्धमा सार्वजनिक सुनुवाई	वार्षिक	नग

३.७ अनुसूची १: विविध जातजाती सम्बन्धी पाश्चवचित्र (Profile) तयार पार्ने ढाँचा

सि. नं.	पद	दलित				जनजाती						ब्राह्मण क्षेत्री				पिह एक क्षेत्र म	
		पहाडी		मधेसी		पहाडी		मधेसी		नेवार		पहा डी		मधेसी			
		म	पु	म	पु	म	पु	म	पु	म	पु	म	पु	म	पु		

३.८ अनुसूची २: मविवस को वार्षिक बजेट समीक्षा सम्बन्धी

विवरण	प्रत्यक्ष सहयोग पुर्याउने क्रियाकलाप		अप्रत्यक्ष सहयोग पुर्याउने क्रियाकलाप		तटस्त क्रियाकलाप	
	मात्रा	%	मात्रा	%	मात्रा	%

नगरपालिका एवं साझेदार सघंसंस्थाको कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूको कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूको वार्षिक बजेट(ढाँचाको लागी अनुसुचि २) समीक्षा गर्ने निर्धारित क्रियाकलापहरूमा लैससास सम्बन्धि मुद्दाहरू कतिको सही ढङ्गले सम्बोधन गरिएका छन् एवं सो का लागी छुट्याईएको बजेटको प्रतिशत पहिचान गर्ने बजेट निर्धारण क्रममा पहिचान गरिएका क्रियाकलापहरू कतिको उपयोगी छन् एवं त्यस्ता क्रियाकलापहरूको प्रतिशत के कति छ समीक्षा गर्ने ।

संक्षिप्त शब्दावली

मविवसः महिला, विपन्न तथा बञ्चित समुह

लैससासः लैङ्गिक सामानता तथा समाजि समावेशिकरण

BM&E : Benefit Monitoring and Evaluation (लाभ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन)

CAP : Community Action plan (सामुदायिक कार्य योजना)

DAG: Disadvantage Group(बन्चित समुह)

FDG : Focus group discussion (लक्षित समुह छलफल)